TEBRİZ TARİHİ BAHÇELERİNİN ARAŞTIRILMASI¹

AN EXAMINATION OF TABRİZ HISTORIC GARDENS

*Sima POUYA¹, Öner DEMİREL²**¹⁻² Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Mühendisliği Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü,
Trabzon / Türkiye*

Öz: İran’da bahçe sanatı, uzun geçmişi olan bir sanattır ve tüm dönemlerde ve özellikle İslam’dan sonra büyük ilgi görmüştür. Kazvin, İsfahan, Tebriz ve ardından Şiraz, Kirman, Tahran ve Yazd kentleri bu sanattan en çok faydalanan kentler olmuştur. Tebriz Kenti, coğrafik olarak 1700 metre yükseklikte konumlanmış bir kent olması nedeniyle diğer İran kentlerinden farklı iklim değerlerine sahiptir. Bu çalışmada Tebriz Kenti’nde çok eski zamanlarda kuruluşu gerçekleştirilmiş ancak günümüzde bulunmayan 5 tarihi bahçe (Saheb Abad Bahçesi, Kuzey Bahçesi, Sefa Bahçesi, Amir Kabir Bahçesi ve Saheb Divan Bahçe)’ye ait tüm görsel ve kuramsal kaynaklar ile Kaçar döneminden kalan haritaları incelenerek bu bahçelerin özellikli yönleri ve kimlikleri ortaya konmuştur. Ayrıca tarihi bahçelerde, doğal elemanlar (su, bitki, topografya vb.), yapay elemanlar (asıl binalar ve prefabrik binalar) ve onların birbiriyle birleşmesinden oluşan yapılar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İran Bahçe Sanatı, Tebriz Tarihi Bahçeleri, Tebriz

Abstract: In Iran, the art of gardening has a long past and has been regarded as an important art throughout its history, especially the Islamic period. Tabriz, Isfahan, Kazvin and then Tehran, Shiraz, Kerman and Yazd became the cities that mostly developed the art. Tabriz geographically due to the altitude of 1,700 meters compared to other cities in Iran has different climates. This study was carried out in order to determine the place of historical gardens in Tabriz City within Iranian garden art. In the study, information was provided on historical gardens of Tabriz city which have not reached the present day such as ‘Saheb Abad’ Garden, ‘North’ Garden, ‘Sefa’ Garden, ‘Amir Kabir’ Garden, and ‘Saheb Divan’ Garden and four historical maps belonging to the Kaçar Period of Tabriz city were used. In addition, in the historic gardens, natural elements (water, vegetation, topography etc.), Artificial elements (main buildings and prefabricated buildings) and their interrelated structures which formed by the merger were examined.

Key Words: Iranian Garden, Tabriz Historic Gardens , Tabriz

Doi: 10.17365/TMD.2016716519

(1) *Sorumlu Yazar: Sima POUYA, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Mühendisliği Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü / Türkiye, sima_pouya2002@yahoo.com* *Geliş Tarihi / Received: 23.12.2015* *Kabul Tarihi/ Accepted: 15.03.2016* *Makalenin Türü: Type of article (Araştırma – Uygulama / Research -Application)* *Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yok / None* *“Etik Kurul Raporu Yok – None of Ethics Committee”*

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ

Ocak / Şubat / Mart / Nisan 2016 Sayı: 07 Kış İlkbahar

INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF DESIGN AND ARCHITECTURE

January / February / March / April 2016 Issue: 07 Winter Spring

ID:99 K:139

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 9001-2008 Belge No / Document No: 12879 & ISO 14001-2004 Belge No / Document No: 12880)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015 / GE - 17595)

1.GİRİŞ

Tebriz Kenti, coğrafik olarak 1700 metre yükseklikte konumlanmış bir kent olması nedeniyle diğer İran kentlerinden farklı iklim değerlerine sahiptir. İran Bahçe Sanatı'nın örnekleri olarak İran'ın farklı kentlerinde oluşturulmuş olan tarihi bahçeler ile Tebriz Kenti'nde kuruluşu gerçekleştirilmiş olan tarihi bahçeler arasındaki farklılık ve benzerlikleri saptamak ve ayrıca farklı iklim özelliklerine sahip olması nedeniyle Tebriz Kenti'ndeki bu bahçelerin İran Bahçe Sanatındaki yerinin araştırılması amacıyla yönelik olarak bu özellikleri belirleme için araştırma düşüncesi bu araştırmanın çıkış kaynağını oluşturmaktadır. Soğuk bir iklime sahip olması sonucu farklı biçimlenmelere, bitkisel kompozisyona ve floristik çeşitliliğe sahip olan bu bahçeler üzerinde bugüne kadar bir araştırmanın yapılmamış olması çalışmanın amaçlarından birini oluşturmakta olup özel bahçe mimarisine sahip olan ve bugüne kadar belirlenmemiş Tebriz Tarihi Bahçelerindeki tasarım modeli, bu bahçelerde araştırma kapsamında ele alınmıştır (Pouya, 2012; Kodal ve Demirel, 2014).

Araştırmada günümüzde bulunmayan Tebriz'in tarihi bahçelerinden; *Saheb Abad* Bahçesi, Kuzey Bahçesi, Sefa Bahçesi, Amir Kabir Bahçesi, ve Saheb Divan Bahçesi ile ilgili tanımlayıcı bilgiler verilmiş ve bu bahçelerin incelenmesinde, Tebriz Kenti'nde Kaçar dönemine ait olan 4 tarihi harita; *Metrakaçı'nın Minyatür Haritası* (1560-1562), *Tebriz'in Çevre Haritası* (1863), *Darossaltane Haritası* (1918), *Darossaltane Harita'sı* (1948)

kullanılmıştır. Araştırmada, Tebriz bahçeleri ile ilgili resimler, eski belgeler, fotoğraflar, seyahatnameler, sefer nameler gibi birçok kaynak ve doküman ile El Gölü bahçesini çeşitli yönleriyle tanımlayan topoğrafik haritalar ve araştırma alanı ile ilgili her tür plan, proje, resim ve diğer materyallerden de geniş ölçüde de yararlanılmıştır. Ayrıca tarihi bahçelerde, doğal elemanlar (su, bitki, topografya vb.), yapay elemanlar (asıl binalar ve prefabrik binalar) ve onların birbiriyle birleşmesinden oluşan yapılar incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda Tebriz bahçelerindeki bahçe mimarisi yaklaşımı, İran bahçe sanatı temeli dikkate alınarak açıklanmıştır.

2. TEBRİZ'İN BAHÇE TARİHİ

İran'da İslam Mimarlığı dönemindeki kent peyzajı, günümüz kentsel açık alan örgütlenmesinden oldukça farklıdır. Mezarlıklar dışındaki açık alanlar, hiç bir sınırlayıcı eleman olmaksızın doğrudan doğruya kent mekânlarıyla bütünleşik bir yapı sergilemektedir. Yeşil alanlar ve bahçeli iskân bölgeleri çevreden izole olmalarını sağlayacak çeşitli malzeme ve farklı biçimlerde oluşturulmuş duvarlarla kentsel açık alanlardan ayrılmakta olup duvarlarla sınırlandırılan bahçe mekânlarında, binaların mimarisine de bağlı kalacak bir tarzda düzen ve uyum içinde özel bahçeler ve kişiye özel alanların planlamasını yapmaktadırlar. Suyun kullanımı ile oluşturulmuş olan güçlü akslar, yol koridorları boyunca düzen içinde dikilen alle ağaçları, aksların kesişme noktasında yer alan binalar, net olarak vurgulanmış ve egemen bir

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ

Ocak / Şubat / Mart / Nisan 2016 Sayı: 07 Kış İlkbahar

INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF DESIGN AND ARCHITECTURE

January / February / March / April 2016 Issue: 07 Winter Spring

ID:99 K:139

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 9001-2008 Belge No / Document No: 12879 & ISO 14001-2004 Belge No / Document No: 12880)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015 / GE - 17595)

konumda olan giriş kapısı bu bahçelerin önemli özellikleridir. İran'ın eski şehirlerinde özellikle Tebriz'de yeşil alanlar ve bahçeler, şehrin en çekici ve ilginç alanlarını oluşturmaktadırlar (Kareng, 1995).

Tebriz'in bahçe tarihi, şehrin yeni kuruluş yıllarına dek uzanmaktadır. Turistlerin ve gezginlerin yazdıklarına ve mevcut belgelere göre bu kentin, mevcut kent dokusundan önce bahçeler ve çiftlik arazileriyle çevrili bir görünüm arz etmekte olduğu bildirilmektedir. Bu bahçeler ve yeşil alanlar, insanların, kentsel mekânlarda gereksinim duyacakları tüm sağlık ve sosyal şartları sağlayan ve kentlilerin sürekli iletişim içerisinde olduğu açık nefes alma boşlukları olarak değer kazanmıştır. Ama 1300'lü yıllarda, artan nüfus ve kentin büyüyerek genişlemesi, şehrin önemli yeşil alanları olarak ekolojik yönden değerli çiftlik alanları ile yeşille bütünleşik tarihi yerler ve bahçelerin birer birer ortadan kaldırılmasına sebep olmuş ve beraberinde niteliklerini kaybeden bu alanlar, yerini sağlıksız yeni yapılaşma alanlarına terk etmek zorunda bırakılmıştır. Şimdi Tebriz kenti yaşayanları yeşile, doğaya ve kıra olan özlemlerini kentten uzakta kır alanlarında ve köylerde karşılama yoluna gitmektedirler (Felli Ebn Daryuş, 1980).

Tebriz'in eski bahçeleri ve yeşil alanları ile ilgili temel bilgiler, tarihçiler ve gezginler tarafından hazırlanan yazılı kaynaklar ve seyahat notlarından edinilmektedir. *Abdollah Yagüt Hemuy* "Mejma Albeldan" kitabında; "Tebriz Doğu Azerbaycan

bölgesinde, ünlü şehir, güzel ve abat bir şehirdir. Bu şehir taş duvarlara sahiptir. Şehrin ortasında, akan nehir mevcuttur ve her tarafı bahçelerle çevrilidir. Tebriz'in meyveleri ucuz ve hiçbir yerde öyle güzel kayısı görmedim" biçiminde yazmaktadır. Birçok seyahatnamede, İran'ı gezen turistler, bu şehrin büyüklüğü, sanayisi, ticareti, sanatı, zenginliği ve güzel bahçelerinden söz etmişlerdir. Jemli Kardı 1716 yılında, seyahatnamesinde; "Tebriz şehrinin 30 kilometreden fazla çevresi yeşil bahçeler ve büyük meydanla la çevrilidir" demektedir (Niknam Lale ve Zogi, 2005).

Tebriz, İsfahan şehrinde sonra İran'ın ikinci en büyük şehridir ve ayrıca nüfus ve zenginlik konusunda İran'ın birinci şehri sayılır. *Şanbe-Gazan*'ın muhteşem binaları, uzaktan kale gibi bahçelerin ortasında görünmektedir. Tepenin kuzeyinde ve batısında, büyük bir alan içinde Urümiye Gölü bulunmakta olup suların hepsi ona doğru akar. Her yerde bahçeli evler ile bahçeleri çevreleyen muhteşem ve güzel park ve bahçeler, her tarafta gül bahçeleri (gülistan), ağaçlık alanlar, her köşede akan sular ve birçok oturma alanları mevcuttur (Haamaçi, 1991).

Tebriz, büyük evlere, ağaçlı bahçelere ve çiçekli bağlara sahip olmasına rağmen İran'ın çok eski şehirleri gibi, meyve bahçeleriyle çevrilmiş olup bu bahçelerde yapılan meyve ziraatı, sahiplerine gelir getirmesi nedeniyle de diğer yandan zenginlik kaynağıdır. Bu bahçeler genelde verimli, yaşlı ağaçlara sahiptir ve bahçeler adlarını genelde sahiplerinden almışlardır. Bu bahçelerde her türlü

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ

Ocak / Şubat / Mart / Nisan 2016 Sayı: 07 Kış İlkbahar

INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF DESIGN AND ARCHITECTURE

January / February / March / April 2016 Issue: 07 Winter Spring

ID:99 K:139

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 9001-2008 Belge No / Document No: 12879 & ISO 14001-2004 Belge No / Document No: 12880)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015 / GE - 17595)

meyve vardır ve aralarında da Kavak, Karaağaç, Söğüt, İğde, Gül, Çam sınır elemanları olarak görülmektedir (Sultanzade, 1998).

Hamdolah Mostufi; “Tebriz’in peyzajıyla ilgili eski dönemlerde çeşitli ağaçlar, İran’ın farklı noktalarından getirilmiş ve bu şehirde yetiştirilmiştir” demektedir (Mostufi, 2002). Seyahatnamelere göre, Tebriz’in içinde eskiden birçok bahçenin varlığına değinilmiş ve her tarafın yeşil alanlarla çevrili olduğu ve sokakların ağaçlarla donatıldığı belirtilmektedir. Bu bahçelerin ihtiyaç duyduğu suyun temini için yeraltı sularından faydalanılıyordu. Hatta bazı sokakların isimlendirilmelerinin bulundukları bahçe alanları ile dikilen ve yetiştirilen ağaç türlerine bağlı olarak yapıldığı bilinmekte olup sokak isimlerine ek olarak “*bag*” ismi eklenmiştir. Şimdi Tebriz’de nüfusun artmasına koşut bir biçimde bahçeler gitgide ortadan kaldırılarak onların yerine binalar ve kentsel alanlar yerleşmiş, ancak sokak adlarının çoğu halen değişmemiştir (Semedi, 2005).

2.1. Eski Haritalarda Tebriz Bahçeleri

Tebriz, tarım konusunda Azerbaycan’ın çok önemli bölgelerinden biri sayılır. Turistler bu şehri “yeşil bölge” olarak bahçelerle adlandırır. Ama talihsizlik, yıkıcı depremler ve kötü yöneticilerden dolayı Yeşil Tebriz’den hiçbir şey kalmamıştır. En çok görsel belgeler ve bilgiler Safevi ve Kaçar dönemine ait olup Safevi döneminde Tebriz’de bahçe, şehrin fiziksel yapısına şekil verici faktör sayılmakta ve bahçenin modülasyonu şehrin

yapısında, her zaman kentsel peyzajın kalitesi ve görüntüsünün yükselmesine sebep olmaktadır (Sefameneş, 1997).

Kaçar döneminden kalan haritalar incelendiğinde, sayısız bahçenin hem kent içinde hem de dışında olduğu görülmektedir. Bu belgeler, tarihi bahçeler ile ilgili kültürel mekanları içeren birer kültürel belge niteliğinde olup, değerlidir. Park ve bahçelerde, yer alan yaşlı ağaçlar, yoğunluklarına göre, kent peyzajının iyileşmesine katkı sağlamakla kalmayıp yaşayanların eğlence ve kültürel ihtiyaçlarını da karşılamaktadırlar. Bu bölümde farklı tarihlerde hazırlanmış olan Tebriz’in dört önemli tarihi haritası ele alınarak haritada gösterimi yapılan Tebriz’in tarihi bahçelerinin yerleri ve adları incelenmiştir (Eisevi, 1983).

2.1.1. Metrakçı’nın Minyatür Haritası (1560-1562)

Metrakçı’nın Minyatür Haritası, Akkoyunlular zamanında Tebriz’de tek geçerli çizilmiş belgedir. Bu harita, *Metrakçı’nın “Beyan Manazel Almuzuh”* kitabından alınmış bir fotoğraftır. Bu kitap aslında Sultan Osmanlı kampanyalarında (1560-1562) resimli rapor halinde yayınlanmıştır. Kitabın metin ve minyatürleri muhtemelen 1564 yılında tamamlanmıştır. 218 sayfa halinde yayınlanan kitabın, 132 sayfası resimdir. Resimli 132 sayfanın 54 sayfası ise İran’ın şimdiki sınırları ile ilgilidir (Metrakçı, 2002).

Yapılmış incelemelere göre, bu kitabın tasarlanmış fotoğrafları çizilerek harita oluşturulmuştur. Ta-

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ

Ocak / Şubat / Mart / Nisan 2016 Sayı: 07 Kış İlkbahar

INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF DESIGN AND ARCHITECTURE

January / February / March / April 2016 Issue: 07 Winter Spring

ID:99 K:139

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 9001-2008 Belge No / Document No: 12879 & ISO 14001-2004 Belge No / Document No: 12880)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015 / GE - 17595)

sarımcı, aklındaki resimleri hayalindeki kente ait izlenimlerle karıştırarak bu haritayı elde etmiştir. Kitapta yer alan resimler o dönemlere ait önemli değerli belgeler olarak kabul edilmektedir (Bani Mesut, 2011).

Kitapta yer alan resimlerden biri olan Tebriz'in bu haritasında şehir, köşeleri yuvarlanmış dikdörtgen formlu yapının içinde olup mazgallı siper ile çevrilmiştir. Bu planlarda yerleşim alanı detayları ile çizilmiştir. Haritadaki renklendirme daha sonra gerçekleştiği için manipülasyon olma olasılığına rağmen yapılan el çiziminde gerçekçilik oldukça yüksektir. Resimler sembolik şekilde çizilmişlerdir ve her bir kavramın gösterilmesi için sembol ve işaretten yararlanılmıştır. Haritadan anlaşılabileceği gibi buradan geçen Mehran Nehri, şehri, ikiye bölmektedir. Nehrin sağında, bina yoğunluğu daha çok olup solunda ise bu yoğunluk seyrekleşmektedir. Yapılan araştırmalara göre bu binaların çoğunluğunun devlet binalarına ait olduğu tespit edilmiştir. Yerleşim alanı iklimsel koşullara göre tasarlanmıştır. Nehrin kuzeyinde duvarlı iki bahçe bulunmaktadır. Nehrin aşağısındaki bahçe, *Saheb Abad* bahçesi olarak bilinmektedir (Şekil 1), (Pouya vd, 2013).

2.1.2. Tebriz'in Çevre Haritası (1863)

Bu harita 1867'de Rusyalı haritacılar tarafından çizilmiştir. Ayrıca şehrin güçlendirme (fortification) haritasını da oluşturmuşlardır. Tebriz işgal edildikten sonra şehrin haritası yeniden, Rusyalı haritacılar ile birlikte Fransalı haritacılar

(*Trezi-Fabuye*) tarafından 1844- 1843 yıllarında çizilmiştir (Şekil 2). Harita askeri amaca yönelik tasarlandığı için neredeyse çok az bir bölümü kentsel bilgilere sahiptir. Askeri bölümleri ön plana çıkan haritada diğer kısımlar gizli kalmış, genel olarak çizilmiş detayları verilmemiştir. Bu haritada Tebriz'i oluşturan köylerin konumları belirtilmiş, ulaşım ağları gösterilmiştir. Paftada harita ile ilgili bilgiler Rusça belirtilmiş olup sağ köşede "*Tebriz Şehri Çevre Haritası*" olarak başlık atılmıştır. Ölçek çizgisel olup paftanın güneyinde belirtilmiş ve projeyi çizenlerin adları sırasıyla yazılmıştır. *Pozdbiyosif* ve *Petrof* tarafından çizilen haritada dikkat edilmesi gereken önemli nokta da kuzey yönündeki bahçeler ve bina cephelerinin görünümeleri olmuştur. Haritada kuzey bahçesi önemle vurgulanmış olup şehir onun çevresinde kurulmuş gibidir (Mehryar, 1999).

Şekil 1. Tebriz Şehrinin Matrakçı Tarafından Yapılmış Tarihi Minyatürü, (Tebriz Belediyesi, 2002)

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ

Ocak / Şubat / Mart / Nisan 2016 Sayı: 07 Kış İlkbahar

INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF DESIGN AND ARCHITECTURE

January / February / March / April 2016 Issue: 07 Winter Spring

ID:99 K:139

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 9001-2008 Belge No / Document No: 12879 & ISO 14001-2004 Belge No / Document No: 12880)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015 / GE - 17595)

**Şekil 2. Tebriz'in Çevre Haritası (1863),
(Tebriz Kültürel Miras Borusu, 2011)**

2.1.3. Darossaltane Haritaları

2.1.3.1. 1918 Yılında Darossaltane Haritası

Darossaltane haritası (1918), Perns Mozafferedin Mirza'nın isteği üzerine, Abbas Han (Tebriz devlet okulun başkanı), Mohammad Mirza (Mühendis ve matematik öğretmeni) ve Mühendis Mohammad Reza tarafından 1918 yılında Tebriz'de hazırlanmıştır. 1932 yılında Ağa Kerbelai Asad tarafından harita, 970×756 cm'lik olan pafta üzerine el çizimi ile aktarılmıştır (Şekil 3).

Bu harita, Tebriz ve Tahran'daki *Darolfunun* okullarında deneyimli İranlı eğitimciler tarafın-

dan çizilmiştir. Bu haritanın en önemli özelliği topoğrafyanın ilk defa bu kadar araziye uygun şekilde çizilmesi olmuştur. Buna ek olarak ilk defa sokakların konumları, sınırları işlenmiştir. Grafik işaretlerinin bolca yer aldığı bu haritada Farsça dili kullanılmıştır. Sahip olduğu bilgi yükü nedeni ile bu harita resimli bir kitap olarak yayınlanmıştır. Bu durum haritanın kolay incelenebilmesini sağlamıştır. *Kuzey bahçesinde* yer alan binalar işaretlerle belirtilmiş ve bu işaretlerin her biri paftanın sağ kısmında listelenmiştir. Buna göre, binaların adları sırasıyla; Harem evi, hayat, bakım evi, Divan evi, Gizlilik evi, Ahur ve Bahçenin köşkü olarak yer almıştır. Haritada 325 bahçe listelenmiştir (Pouya vd., 2013).

Bunlardan bir kısmı çiftliklerden bir kısmı ise dut bahçesi, limonluk, bostan, bağ, sebze meyve

bahçesi, çiçek parterleri ve tarım alanlarından oluşmaktadır. Haritada şehrin içinde çoğunluğu meyve bahçelerinden oluşan birçok bahçe bulunmaktadır. En basit bahçe tasarımına sahip olan bu meyve bahçeleri aynı zamanda ekonomik açıdan halka gelir sağlamaktadır. Bu durum bu bahçelerin Tebriz için önemini ortaya koymaktadır. Bu bahçeler incelendiğinde bahçelerde bahçıvanlara yönelik küçük yapıların olduğu görülmektedir (Faharı Tahrani, Parsi ve Bani Mesut, 2006).

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ
Ocak / Şubat / Mart / Nisan 2016 Sayı: 07 Kış İlkbahar
INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF DESIGN AND ARCHITECTURE
January / February / March / April 2016 Issue: 07 Winter Spring
ID:99 K:139

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 9001-2008 Belge No / Document No: 12879 & ISO 14001-2004 Belge No / Document No: 12880)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015 / GE - 17595)

Şekil 3. *Dadrossaltane Haritası* (1918), (Teb-riz Kültürel Miras Borusu, 2011)

2.1.3.2. 1948 Yılında Darossaltane Haritası

Darossaltane Haritası (1948), *Asadolah Han Merage* tarafından 1948 yılında tasarlanmıştır. Boyutu 232×173 santimetre olan bu harita konusunda bilgi veren az kaynak bulunmaktadır. Daha önceden *Asadolah Han* tarafından yapılmış olan harita esas alınarak çizilen bu haritada bilgiler benzerlik göstermektedir. Bu iki haritanın tek farkı, *Darossaltane haritasında* (1948) yer alan pazar yeridir. Ticari amaçlı tasarlanan bu haritada yer alan ticari alan kullanımları kentsel doku üzerinde baskı kurmakta oldukları net olarak algılanmaktadır. Sahip olduğu ticaret alanları nedeni ile bahçe kullanımları sınırlanmıştır. Haritada sadece dört bahçe yer almakta ve her bahçenin taşıdığı özellikler hem grafiksel hem de yazılı olarak haritada işlenmiştir. Bu bahçeler

Kuzey bahçesi, *Eynoddole Bahçesi*, *Göm Bağı*, *Erameni Mili Bahçesi* olarak adlandırılmıştır. Her iki haritada Kuzey bahçesi bulunmaktadır. Bu bağlamda, diğer beş bahçenin, *Asadolah Han* tarafından yapılmış olan haritanın çiziminden sonra tasarlandığı anlaşılmaktadır (Şekil 4) (Fehari Tahrani, Parsi ve Bani Mesut, 2006).

Şekil 4. *Darossaltane Haritası* (1948 M), (Teb-riz Kültürel Miras Borusu, 2011)

2.2. Tebriz'in Tarihi Bahçeleri

Tebriz'in bahçeleri (bağları) eski geçmişlerine bakıldığında kentin çevresel özelliklerine göre tasarlandığı ve kentin tarihi kimliği ile bütünleştiği görülmektedir. Bu bahçeler ile ilgili detaylı bilgilere ulaşabilmek için kentin fiziksel özelliklerinin yanı sıra tarihi sürecinin incelenmesi gerekmektedir. Çünkü bu bahçelerin şekillenmesinde kent tarihinin büyük etkisi vardır.

Fiziki özellikleri incelendiğinde, Tebriz kenti ve-rimli ovalara (300 kilometre kare) sahiptir ve bu sebeple Azerbaycan'ın önemli tarım bölgelerini

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ

Ocak / Şubat / Mart / Nisan 2016 Sayı: 07 Kış İlkbahar

INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF DESIGN AND ARCHITECTURE

January / February / March / April 2016 Issue: 07 Winter Spring

ID:99 K:139

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 9001-2008 Belge No / Document No: 12879 & ISO 14001-2004 Belge No / Document No: 12880)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015 / GE - 17595)

oluşturmaktadır. Gelen turistler tarafından kentin yemyeşil ovalarıyla eşsiz bahçeleri dikkat çekmektedir. Fakat peş peşe gerçekleşen depremler ve iyi planlanmamış yönetim organizasyonu nedeni ile sadece günümüze kadar iki Tebriz bahçesi ulaşabilmiştir (Cevadi, 1971). Kentle ilgili bilgilere Kaçar ve Safevi dönemine ait belgelerden ulaşılabilmektedir. Safevi dönemine ait haritalar incelendiğinde Tebriz kentinin bahçelerle çevrili olduğu görülmektedir. Böylece bahçelerin fiziksel olarak Tebriz kenti için büyük öneme sahip olduğu ve kent peyzajına olumlu etki sağladığı görülmektedir. Kaçar dönemine ait haritalar incelendiğinde ise o dönemdeki bahçelerin çok azının günümüze ulaştığı görülmektedir (Şekil 5).

Tebriz'in tarihi bahçeleri araştırılırken aşağıda detayları ile belirtilen 7 tarihi bahçeden, günümüze sadece ikisi kalmıştır. Bu bahçelerin seçimindeki temel neden, bu bahçelerin İran'ın temel bahçe tasarım ilkelerine sahip olmasıdır (Bani Mesut, 2010). Bu çalışmada, bahçelerin doğal öğeleri dikkate alınmıştır ve bunlardan yola çıkılarak Tebriz bahçelerinin tasarım ilkelerinden yola çıkılarak elde edilen bilgiler ışığında soğuk iklime sahip bölgelerde yer alan bahçelerin oluşum modeline ulaşılması amaçlanmaktadır (Pouya vd. 2013)

Şekil 5. Tebriz Şehri'nin Eski Resmi (1821),
(Sefamaneş, 1997)

2.2.1. Saheb Abad Bahçesi

Tebriz'in *Saheb Abad bahçesi* Akkoyunlular (1401-1529) döneminin en önemli mimari eserlerindendir. O dönemdeki sosyal ve siyasi koşullara göre bahçe ve *Saheb Abad* meydanından oluşan kompleks yapı planlanmıştır. Bu meydandan kalan kalıntılar İran'ın tarihi değeri yüksek olan eserlerinin arasında yer almaktadır. Bu kompleks yapı dört yüz yıl boyunca İran'ın hükümet sarayı ve *Cahan Şah, Uzun Hasan, Şah İsmail, Safevi ve Şah Tahmasob* gibi padişahların merkez komutanlık görevini üstlenmiştir. Fakat günümüzde yapılan yanlış onarımlar ve bakım nedeni ile bu eser yıpranmış olup geriye sadece ünlü ismi kalmıştır (Bani Mesut, 2004).

Saheb Abad bahçe ve meydanı, Moğol padişahlığı döneminde vezir -i azam *Hace Şems Aldin Mohammad Covini* tarafından 1282-1302 yıllarında yaptırılmıştır. Tarihçi *Cehan Goşai*

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ

Ocak / Şubat / Mart / Nisan 2016 Sayı: 07 Kış İlkbahar

INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF DESIGN AND ARCHITECTURE

January / February / March / April 2016 Issue: 07 Winter Spring

ID:99 K:139

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 9001-2008 Belge No / Document No: 12879 & ISO 14001-2004 Belge No / Document No: 12880)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015 / GE - 17595)

Covini kitabının önsözünde; *Hac-ı Mohammad Covini*'nin zamanının çoğunu Tebriz'de geçirdiği, kendisinin Tebriz'in Mehran ırmağının kuzey sahilinde büyük ve şahane bir bahçe inşaa ettirdiğini ve ortasında muhteşem bir bina yaptırmış olduğunu anlatmaktadır. Bu bina, bahçesi ile bir kompleks oluşturarak sonradan *Saheb Abad bahçesi* olarak adlandırılmıştır (Kareng, 1995). Akkoyunlular, Tebriz'i ele geçirmiş ve burayı başkent ilan etmiştir. *Saheb Abad Konağı*, sahip olduğu mimari özelliği ile dikkat çekmiş ve bu sebeple Akkoyunlu sultanlarının ilgi odağı halini almıştır. Bu konak, *Uzun Hasan (Hasan Bağ)* tarafından genişletildikten sonra hem burası hem de bahçesi, Akkoyunluların merkez komutanlığı haline dönüşmüştür (Bani Mesut, 2004).

Akkoyunlu hükümdarlarından *Uzun Hasan*'ın bu konakta yapmış olduğu değişiklikler ile ilgili yeterli tarihi bilgi ve kaynaklar bulunmamaktadır. Fakat o dönemlerdeki mevcut yazılı metin ve görsel kaynaklar incelendiğinde *Saheb Abad bahçe* ve meydanını tanıtan yardımcı tasarım öğelerine ulaşmak mümkündür. Akkoyunlu beyliğinin kurucusu *Uzun Hasan* veya *Şah Tehmasob* (1451-1603) döneminde Tebriz'i ziyaret eden bir Venedik gezgininin yazmış olduğu seyahatname incelendiğinde, bunlardan birinde, bu bahçe ve meydandan oluşan kompleks ile ilgili ayrıntılı bilgiler yer almaktadır (Niknam Lale ve Zogi, 2005).

Saheb Abad bahçesi ve meydanından oluşan kompleks, hükümet binası ve konaklama işlevini

yerine getirmiştir. Hükümet konağının tipik bahçe tasarımına sahip bu kompleksin giriş kısmı, girişin hemen bitişiğinde küçük veya orta büyüklükte giriş binası olarak (serder) adlandırılan bir yapı bulunmaktadır. Bu yapı temel binaya bir geçiş sağlamakta ve köşk binası olarak adlanmaktadır. Bazı köşk yapılarında ortada bulunan havuz, bahçeyi dörde bölmektedir. Fakat aksine bu köşk binası bir ana aks ile giriş binasına doğrudan bağlanarak bahçeyi ikiye bölmektedir (Bani Masut, 2004).

Köşkte yaşayan bireylerin bahçe manzarasından yararlanabilmesi amacı ile köşk binası dışa dönük olarak tasarlanmıştır. Daha fazla manzaradan yararlanabilmek amacı ile köşkün cepheleri kare veya sekizgen formda dışa doğru çıkıntı yapmıştır. Bahçe ve çevresindeki manzara dikkate alınarak bina cephesindeki kare ve sekizgen çıkıntılarda ve arada kalan orta boşluklardaki yüzeylerde pencereler ve balkonlar tasarlanmıştır. Böylelikle binanın manzaraya hakim olması sağlanmıştır. Akkoyunlu döneminde Tebriz için çizilen ve geçerliliği kabul edilen tek çizim planı *Nusuh Metrakçı'nın* kitabı olan *Beyani Menazel'de* yer almaktadır. Minyatür olarak çizilen bu plan, *Saheb Abad bahçe* ve meydanın ölçüleri, yerleşim alanının büyüklüğü hakkında bilgi veren tek kaynaktır. Bu plana göre *Saheb Abad* meydanının kuzeyi ve güneyinde olmak üzere iki giriş kapısı ve ortada *Çügan* olarak bilinen bir meydanı bulunmaktadır. Hasan Paşa Camisi ve medresesi ise bu meydanın karşısında yer almaktadır (Niknam Lale ve Zogi, 2005). *Metrakçı'nın* planında, ana

meydana bakan yönde *Saheb Abad* kompleksi ve ayrıca bahçeye giriş binası, sekiz cennet (*Hash Behesht*) bahçesi, harem sarayı ve köşk içindeki devasa çeşme görülmektedir (Şekil 6) (Metrakçı, 2000).

Bahçenin içinde ladin ve geniş yapraklı ağaçlar yer almaktadır. Dikkati çekmek amacı ile çiçekli geniş yapraklı ağaçlar tercih edilmiştir. İran'ı ziyaret eden Venedik gezginine göre bahçede birbirine dik iki aks bulunmakta ve bu aksların birleşim noktalarını oluşturan merkezde yer alan bahçede; giriş, giriş binası, cennet bahçesi, bu bahçeye bakan sekizgen formlu bir köşk ve ayrıca *Enderuni* binası, mescit binası ve meydanı yer almaktadır. Bu gezgin daha çok sekizgen formlu köşk hakkında bilgi vermiştir. Buna göre, bu köşk dört cepheli olup tek katlı bir yapıdan oluşmaktadır. (Bani Mesut, 2004).

Şekil 6. Saheb Abad Bahçesi, Metrakçının Minyatür Haritasında, (Bani Mesut, 2004)

Bahçeye bakan, dışarıya doğru kare veya sekizgen çıkıntısı bulunan bu yapının kare formunda odaları bulunmaktadır. Köşkün ortasında yükselen bir kubbe yer almaktadır. Bu yapı Şah İsmail'in hükümdar olduğu Safevi dönemine kadar kullanılmıştır (Pouya, 2012). *Sahib Abad* kompleksinde bulunan bir başka önemli yapı da *Sultan Hasan*'ın adına yapılmış olan merkez camiisi'dir. Tarihi metinlere göre, bu caminin daha sonraki yıllarda Uzun Hasan adına yaptırıldığı bildirilmektedir (Şekil 7), (Sultanzade, 1998).

Şekil 7. Saheb Abad Bahçesinin Alanı, (Bani Mesut, 2004)

Saheb Abad bahçesinin yan girişinde bulunan kapı, giriş ve giriş binasına açılmaktadır. Bu giriş binası padişahın idari binasına ulaşmaktadır. Önemli devlet işlerinin çözüldüğü bu bina, meydan ortasında bulunmaktadır. Böylelikle insanların bahçeye girmesine gerek kalmamıştır. Devlet işleri

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ

Ocak / Şubat / Mart / Nisan 2016 Sayı: 07 Kış İlkbahar

INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF DESIGN AND ARCHITECTURE

January / February / March / April 2016 Issue: 07 Winter Spring

ID:99 K:139

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 9001-2008 Belge No / Document No: 12879 & ISO 14001-2004 Belge No / Document No: 12880)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015 / GE - 17595)

ile özel yaşam alanı birbirinden ayrılarak her iki sahanın mahremiyeti bu sayede korunabilmiştir. Ayrıca giriş binası özel etkinlikler, kutlamalar veya askerlerin geçiş töreni için uygun bir saha konumunda bulunmaktadır. *Saheb Abad* köşkünün bir başka bölümünde *Enderuni* (içeriye dönük) adlı bir bina bulunmaktadır. Devlet amirleri ve ailelerinin yaşadığı lojman görevi üstlenen bu bina konaklama amacı ile kullanılmaktadır. *Enderuni* binalarının tasarım ve yapımında, burayı kullananlara yönelik olarak bahçelerde sosyal ve fiziki gereksinimlerini karşılayabilecekleri alanlar oluşturulmuştur. Mahremiyetin sağlanması amacı ile binalar içe dönük olarak tasarlanmıştır (Haamaçi, 2002).

Kalan tarihi metinler ve *Metrakçı*'nin haritasına göre bahçe kompleksi ve *Saheb Abad* meydanı restore edilmiştir. Bu aşamada bu kompleksin ana öğelerini oluşturan meydan, bahçe, köşk ve bunların arasındaki bağlantılara özen gösterilmiştir. Restore çalışmalarından sonra Akkoyunlu dönemindeki halini almıştır. Tarihi belgelerin incelenmesi üzerine, bu meydanın 1804 yılında Tebriz'de gerçekleşen depremin ardından inşa edilen meydan olduğu anlaşılmıştır. Bu meydan, depremden önceki eski konumunun tam üstüne değil sadece belirli bir bölümüne kurulmuştur. Bu meydanın konumlanması doğu-batı yönündedir. Hâlbuki depremden önce Kaçar döneminde aynı meydanın yönünün kuzeybatı ve güneydoğuya baktığı bilinmektedir. Meydanın yönelişinin değişmesinden yola çıkılarak meydanın tam olarak

aslına uygun olarak yapılmadığı anlaşılmaktadır (Şekil 8) (Bani Mesut, 2004a).

Şekil 8. Saheb Abad Bahçesi Şarden'in Tasarım'ından, (Şarden, 1995)

2.2.2. Kuzey Bahçesi

Eski zamanlardan beri kuzey bahçe adıyla bilinen bu bahçe, Tebriz halkının deyişiyle *Şaza bağı* ve günümüzde de Tahtı spor stadı olarak anılmaktadır (Şekil 9). Tebriz şehri milattan sonra 1921 yılından beri bilinen bir şehirdir. 15. Yüzyılda Akkoyunlu padişahının bu şehri, başkent ilan etmesinin ardından bu şehir (sekiz cennet) adı verilen cennetin yeryüzündeki yansımaları ifade eden güzel bir bahçeyle süslenmiştir. Bahçeyi gören ziyaretçilerin bu bahçenin cezbedici özelliklere sahip olduğu konusunda hemfikir olmuşlardır (Bani Mesut, 2006). Bu bahçenin büyüklüğü, daha sonra İsfahan şehrinde inşa edilen *Farah Abad* ve *Hezar Cerib* (bin cerib) adlı iki büyük bahçenin büyüklüğü kadar olduğu tahmin edilmektedir. Bu bahçenin adı daha sonraki yıllarda "*Aşraf Abad*"

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ

Ocak / Şubat / Mart / Nisan 2016 Sayı: 07 Kış İlkbahar

INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF DESIGN AND ARCHITECTURE

January / February / March / April 2016 Issue: 07 Winter Spring

ID:99 K:139

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 9001-2008 Belge No / Document No: 12879 & ISO 14001-2004 Belge No / Document No: 12880)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015 / GE - 17595)

olarak değiştirilmiştir. 19. yüzyılın sonlarına doğru ise bu bahçenin adı son olarak “*Kuzey bahçe*” olarak değiştirilmiştir (Verjavand, 1994).

Eski bir haritanın üzerinden hazırlanmış olan plana göre bu bahçenin ilk zamanki yüz ölçümünün azaldığını ve hatta binalarından birinin günümüze kadar kaldığı bilinmektedir (Pirniya, 1994). Tebriz’in güneydoğusunda bulunan ve oldukça kullanışlı olan *Kuzey bahçesi*, Kaçar dönemin sonuna kadar kullanılmıştır. Eski yazılı belgelerde, bu bahçenin *Yakub Sultan*’ın saltanat yıllarında *Eşrat Abad* adıyla inşa edildiği bilinmektedir. Bu bahçenin adının *Kuzey Bahçesi* olarak bilinmesinin nedeni konumlandırıldığı yön ve semtten dolayı değildir. Aksine bahçe Tebriz şehrinin güneyinde bulunmaktadır (Bani Mesut, 2006).

Eskiden çok kullanışlı olan bu bahçe bakımsızlıktan dolayı günümüzde eskisi gibi sahip olduğu kullanışlı yapısını kaybetmiştir. *Mirza Ali Saggat Aleslam*’ın bir yazısına göre bu bahçenin kuzey bahçesi olarak anılmasının sebebi, Harat şehrinde Sultan *Huseyn Baygera*’nın zamanından kalan ve *Goher Şad Beygom* camiisinin civarında bulunan bu bahçenin “kuzey bahçesi” olarak ün salmış olmasıdır. Bu sebeple *Sultan Yakub* bu bahçenin ünlü unvanından yola çıkarak Tebriz’de Kuzey bahçe adında bir bahçe yapılmasını istediği öne sürülmektedir (Niknam Lale ve Zogi, 2005).

Şekil 9. Kuzey Bahçesinin Uzaydan Fotoğrafı, (Bani Mesut, 2006)

Tebriz’ de Safevi döneminde çok ünlenmiş olan bu bahçe, Kaçar döneminde de Sultan *Nabı Abbas Mirzai*, *Fethali Şah*’ın veliaht olduğu zaman dilimde de yenilenmesine özen gösterilmiştir. Mimari açıdan dikkati çeken köşkler inşa edilmiştir. Bu köşkların salonlarının duvarlarında yer alan yağlı boya tablolarında, İran ve Rusların arasında geçen savaş sahnelerine, Fethali Şah’ın selamlama törenleri görüntülerine, Abbas Mirza’nın portrelerine yer verilmiştir. Fakat zaman içerisinde yapılan ihmalkarlık ve Ruslar’ın Tebriz’i işgalleri sırasında bu tablolar köşkten çıkarılıp Rusya ve Tiflis’e götürülmüşlerdir (Şekil 10), (Bani Mesut, 2006).

Bu bahçenin Kuzey Bahçe olarak adlandırılmasıyla ilgili birçok literatürde farklı söylemler mevcuttur. Bunlardan en kabul edilebilir olanı

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ

Ocak / Şubat / Mart / Nisan 2016 Sayı: 07 Kış İlkbahar

INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF DESIGN AND ARCHITECTURE

January / February / March / April 2016 Issue: 07 Winter Spring

ID:99 K:139

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 9001-2008 Belge No / Document No: 12879 & ISO 14001-2004 Belge No / Document No: 12880)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015 / GE - 17595)

Sagget Aleslam'ın düşüncesidir. *Sagget Aleslam* bir yazısında kuzey bahçesi olarak anılmasının iki sebebinin olduğunu belirtmiştir. İlki, *Sultan Yakub*'un bu bahçede dinlenirken esen rüzgâra karşı gösterdiği memnuniyeti belirtmek ve yaşadığı huzurlu anı unutmamak adına bahçeyi “*Şimal (kuzey) Rüzgârın Bahçesi*” olarak adlandırmasıdır. İkinci nedeni ise; bu bahçenin Harat şehrinde yer alan “*Şomal Abad*” bahçesinden esinlenerek Tebriz şehrinde yapıldığı düşüncesi nedeni ile kuzey bahçesi olarak isimlendirilmesidir (Vibler, 1965).

Şekil 10. Kuzey Bahçesinin Eski Köşkü, (Tebriz Kültürel Miras Bürosu, 2011)

Bu bahçe yapılırken 200'ü aşkın bahçıvan ve yardımcılar gece ve gündüz vardiyeli çalışmışlardır. Kuzey bahçesinin su ihtiyacı, bahçenin çevresinde yer alan Yanık Dağ'ından gelen akarsulardan karşılanmıştır. Bahçede sulama amacı ile kullanılan su, şehzade kehrizi (sualtı yolu) diye anılan sualtı yolundan temin edilmiştir (Bani

Mesut, 2006). Tebriz'in kuzey bahçesi Safevi ve Kaçar dönemlerinin önemli yapılarındandır. Kaçar döneminde şehrin çizilmiş planlarında ve tarihi yazılı belgelerinde bahçenin önemli bir unsur olduğu görülmektedir. Bu yapı bir sonraki devirde yani birinci Pehlevi döneminde bakımsızlıktan ve yeterli onarımın yapılmaması nedeni ile yıpranmış ve günümüzde bu değerli tarihi eserin adından başka herhangi bir kalıntısı dahi bulunmamaktadır (Bani Mesut, 1985).

Tebriz şehrinin çizilmiş planlarının arasında kuzey bahçesi üç plan halinde detaylarıyla beraber çizilmiştir. Mevcut planların arasında (Rusça harita, *Darossaltane Karaca Dağlı Haritası*, *Darossaltane Asadolahan Meragie Haritası*) bulunan *Darossaltane Karaca Dağı* haritası sahip olduğu detaylı çizimleri ve bilgileri ile Kuzey Bahçe'sinin restorasyon projesi çalışmasında temel alınmıştır (Nader Mirza, 1995). Akkoyunlular döneminde yeniden ele alınan *Kuzey Bahçesi* İran bahçelerinin temel kriterlerine göre yeniden tasarlanmıştır. Bu tasarım aşamasında siyasi ve sosyal olaylar nedeni ile bu bahçe hükümet-saltanat bahçelerinin arasında yer almıştır. *Kuzey bahçesi* bir geometrik düzen üzerine kurulmuştur. Bahçenin ortasında bir eksen vardır. Simetriye dayalı dikdörtgen formlu bahçenin ortasında havuzu olan ve bahçenin üçte birini kaplayan bir köşk yer almaktadır. Bahçe içindeki binalar iki ayrı bölümden oluşmuş olup *enderuni* ve *biruni* (içerisi ve dışarısı) olarak adlandırılmıştır (Şekil 12), (Kareng, 1995). Kaçar döneminin sonuna kadar bu bahçe Tebriz halkının gezinti

yaptığı bir yer olmuş olsa da zaman içerisinde bu işlevini yitirmiştir (Pirniya, 1994).

Şekil 12. Eski Köşkün Enderuni Bölümünden Görüntüsü, (Bani Mesut, 2006)

Kuzey bahçesi temelinde İran bahçe sanatının temeli olan dört bahçe konsepti yer almıştır. Bunlar; *Büyük Bahçe*, *Badem bahçesi*, *Ferhat ve Şirin bahçesi*, *gülistan bahçesidir*. Bu bahçede de diğer birçok İran bahçesinde olduğu gibi iki bina (eski konak ve çardaklar konağı) bulunmaktadır. Birçok geniş yapraklı ağaç bahçedeki ana eksen boyunca dizilmiştir. İran bahçelerinde olduğu gibi bu bahçede de su, bahçenin ana ve yan eksenleri boyunca akar. Bu sebeple bahçedeki bu eksenler suyun akış yönüne göre tasarlanmıştır (Bani Mesut, 2006).

2.2.3. Sefa Bahçesi

Sefa Bahçesi, *Sorhab Dağı'nın* eteklerinde, bir tepe üzerinde, *Seylab Mahallesi'nin* kuzeyinde, *Doreçi Caddesi'nin* doğusunda yer almaktadır. Bahçenin asıl sahibi *Abbas Mirza Nayeab Saltane*, *Feteh Ali Şah*'ın oğludur. *Nader Mirza*, *Sefa Bahçesi'nin* şehrin kuzey tarafında yer aldığını ve bu bahçenin

benzerinin dünyada çok az bulunduğunu söylemiştir (Nader Mirza, 1995). *Edib Almolok*, 1970 yılında yazmış olduğu günlüğünde; *Sefa Bahçesi*'yle ilgili yazılarda o yıl bahçenin büyük bir kısmının lahana dikimine ayrıldığını belirtmiştir (Adib Almolok, 1970). İngiliz gezgini *Vibler* (1965), 19. yüzyılın yarısında Tebriz şehrinde birkaç kilometre uzakta olan *Sefa Bahçesi*'ni ziyaret etmiş ve bahçenin güzelliğine hayran kalmış, ancak bahçede bulunan yapıların kötü durumda olması nedeni ile üzüntüsünü dile getirmiştir. Fakat bu olumsuzluğa rağmen bu bahçeden etkilenmiş olan bu İngiliz gezgini, Tebrizli bir şairin o bahçe hakkında yazdığı şiiri kendi diline çevirmiştir. *Darossaltane*'nin, 1908 yılında yapmış olduğu haritasında *Sefa Bahçesi*'yle ilgili çok az bilgiye ulaşılmaktadır. Bahsedilen haritada sadece *Sefa bahçesi* ve etrafındaki tarım arazileri görülmekte, bahçenin diğer detayları ve onun içindeki mevcut binalar hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Hansari, Mogtader ve Yaveri, 2004). *Sefa Bahçesi* devlet liderlerinin toplanma, toplantı ve devlet misafirlerinin barınma görevini üstlenmiştir. Bu bahçenin içindeki yapılar; çardaklar, köşk, hamam ve ahırdan oluşmaktadır. Fakat günümüzde bu muhteşem bahçeden herhangi bir ize rastlanılmamaktadır. Günümüzde bu bahçenin bulunduğu alan bir kız okuluna tahsis edilmiştir (Haamaçi, 2002).

2.2.4. Amir Kabir Bahçesi

Şehrin güneybatısında yapılmış olan *Amir Kabir Bahçesi* (*Amir Nezam*) hakkında günümüzde yeteri kadar bilgi bulunmamaktadır. Bu bahçe

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ

Ocak / Şubat / Mart / Nisan 2016 Sayı: 07 Kış İlkbahar

INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF DESIGN AND ARCHITECTURE

January / February / March / April 2016 Issue: 07 Winter Spring

ID:99 K:139

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 9001-2008 Belge No / Document No: 12879 & ISO 14001-2004 Belge No / Document No: 12880)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015 / GE - 17595)

ile ilgili sadece *Nader Mirza* su altı yolundan bahsetmektedir. Buna göre, şehrin güneybatısında bulunan bu sualtı yolunun etrafında bulunan bu bahçede, güzel ve nezih evler ve eski hamamlar bulunmaktadır (Hansari, Mogtader ve Yaveri, 2004). Bahçede yer alan köşk planında köşkün iki katlı bir yapıya ve simetrik bir forma sahip olduğu bilinmektedir. Binanın birinci katındaki dört oda binanın kuzey cephesinde yer alan koridorla birbirine bağlanmaktadır. Birinci kata erişmek için binanın dışındaki sağ ve solu iki merdiven ile orta alan kullanılmaktadır. Köşkün ana malzemesi kerpiçtendir. Ön cephesinde tuğla kaplaması bulunan bu köşk, Tebriz'in geleneksel mimari modelini yansıtmaktadır. Kaçar döneminden etkilenmeyen bu yapı eski mimari modele sahiptir. Binanın alt bölümleri ile bina cephesi oldukça uyumludur. Zemin katı, çevresi ile uyum içinde bulunup bodrum katında ve çatıda kemerler mevcuttur. *Anahol* binanın simetrik çizgisinin üzerine kurulmuştur. Bina küçük süslemelere bürünmekte olup dış cephede çiftli pencere düzeni bulunmaktadır (Bani Mesut, 2011).

Bahçedeki yer alan bu köşkün bahçeye göre önemi daha yüksektir. Oturma odasının (*Şah Neşin*) kuzey ve güneyinde bulunan pencereler ile binanın doğu ve batı kubbelilerindeki mevcut pencerelerden anlaşıldığı üzere bu köşkün planı saray gibi düşünülmüş ve çizilmiştir. Bahçenin ortasında yer alan ve çevresi açık olan bu bina dışa dönük olarak bilinmektedir (Sultanzade, 1998). Bahçenin içinde sulama sisteminin bulunmakta

olması bahçenin ve köşkün önceden tasarlandığının göstergesidir. Fakat sonraki yıllarda bahçe bölünerek farklı kullanımlara ayrılmış, konut ise sera olarak kullanılmış ve bahçenin içinden sokak bile geçirilmiştir. Günümüzde ise köşk bahçenin uç köşesinde kalmış ve bahçenin gerçek kimliğinin kayıp olmasına neden olmuştur (Vibler, 1965).

2.2.5. Saheb Divan Bahçesi

Saheb Divan Bahçesi, Tebriz'in şimdiki cezaevinin yerinde bulunmaktaydı (Cevadi, 1971). Bu bahçe ile ilgili detaylı bilgi içeren kaynak bulunmamaktadır. Bulgulara göre *Saheb Divan Bahçesi* 'nde bulunan köşkün, kenti yönetenlerin buluştuğu ve toplantıların yapıldığı bir mekân işlevi görmesi yansırı özellikle meşrutiyet döneminde valiler ve diğer devlet makamlarının toplantılarının gerçekleştiği bir bahçe olarak ün kazanmıştır. Meşrutiyet döneminde bahçe ve bahçenin içindeki köşk uzun bir süreliğine meşrutiyet dönemine karşı olanların işgalinin altında olduğu için birçok kez saldırıya uğramıştır (Bani Mesut, 2011).

Saheb Divan Bahçesi 'ne yönelik yapılan yağmalamalar ve saldırılar dolayısıyla Bakır Han (ulusal demokrat kahramanı) halkı bu isyancılardan kurtarmak için ordusunu bahçe içine yerleştirmiş ve yağmacılara karşı mücadele etmiştir. Bahçedeki köşk bu çatışmadan dolayı yerle bir olmuştur. Bu bahçeyle ilgili en eski harita, *Darossaltane Tebriz Haritası* olup 1948 senesinde çizilmiştir (Bani Maut, 2004). Bu bahçeye ait son fotoğraf 1921

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ

Ocak / Şubat / Mart / Nisan 2016 Sayı: 07 Kış İlkbahar

INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF DESIGN AND ARCHITECTURE

January / February / March / April 2016 Issue: 07 Winter Spring

ID:99 K:139

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 9001-2008 Belge No / Document No: 12879 & ISO 14001-2004 Belge No / Document No: 12880)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015 / GE - 17595)

yılına aittir. Bu fotoğrafta şehrin önde gelen bir grup yerel yönetimi üç katlı bu konağın içinde boy göstermiştir. Bu bahçe konağı, *Mobareke Naseriye Köşkü (Şamsolemareye Tebriz)*, Kuzey Bahçe'nin çardaklar köşkü ve *Nezer Zamani* bahçesindeki köşk ile oldukça benzerlik göstermektedir. Kaçar döneminin ortasında Birinci Pehlevi döneminde inşa edilmiştir. Bu dönemin mimarisinin temel özellikleri şunlardır: mekânlar arasındaki ilişkiler-bağlantılar, İran mimari ilkelerine uygundur ve yanında yabancı mimariden ithal edilmiş öğeler bulunmaktadır. Sütunlu balkonlar, Avrupa tarzında sütun başlıkları, kapı, pencere biçimleri ve duvar üzerindeki süslü yazılar ve salonlarda süslü cam işlemler, odalardaki freskler ve binanın dekorasyonunda kullanılan motifler batılı mimari tarzında yapılmış öğelerdir.

Köşkün cephesi ile bahçe arasındaki uyum söz konusudur. Bu dönemin çarpıcı özelliklerinden biri merdivenin binanın ana ekseninin ortasında konumlanmasıdır. Bu bağlamda özellikle Rusya'dan etkilendiği söylenilebilir. Sütunlu balkonlar bu dönemin bir diğer özelliklerindendir (Sultanzade, 1998). Bu dönemde sütunlu balkonlar binaların cephe görünümünde büyük değişikliklere yol açmıştır. Bu sütunlu balkonların gelmesiyle birlikte iyon sütun başlıkları oldukça yoğun kullanılmıştır. Krantin tarzındaki sütunlu balkonlar, bahçede yer alan konağın ana ekseninde yer almışlardır. İkinci katta dekoratif minare, üçüncü katta bir santur (bir tür müzik aleti) bulunmakta, bina içerisinde muhtemel geniş

alanlarda yay (kavis) şeklindeki yapılar kullanılmaktadır. İkili bölünmeler binanın ana ekseninin iki yanına entegre olmuştur. Kaçar döneminin mimari tarzı bu bina içerisinde kullanılmıştır ve bu yüzden bu binanın geçmişi Kaçar dönemine kadar dayanır (Vibler, 1965).

2.2.6. Fath Abad Bahçesi

Fath Abad Bahçesi kendisi ile aynı ismi taşıyan bir koyun yakınında bulunmaktadır. Tebriz'e kısa mesafede olan şehrin dışında bulunan bu bahçe, Basmenj Caddesi yolunda bulunmaktadır. 30 hektar büyüklüğünde olan bu bahçe ile ilgili yeteri kadar bilgi bulunmamaktadır. Şah Gölü bahçesine yakın yerde bulunan bu bahçe, meyve ağaçları ile çevrilmiştir. Bahçenin ortasında uzanan su aksı tüm bahçeyi birbirine bağlamaktadır (Şekil 13). Bahçenin uyumunu sağlayan bu aks tüm bahçeyi dolaşmaktadır. Fakat bahçeye yapılan ek binalar bahçenin düzenini bozmaktadır (Vibler, 1965).

Bahçedeki su aksının çevresi sardunyalarla süslenmiştir. Bahçenin sonunda bahçenin en belirgin noktasında büyük bir havuz mevcuttur. Öldükçe derin olan bu havuzun etrafı büyük çüseli ağaçlarla çevrelenmiştir. Şah Gölü havuzunda olduğu gibi havuzun kuzeyi yüksektir. Bahçeyi oluşturan öğeler tek tek etkileyici olmasalar bile bir bütün içerisinde anlamlaşmakta, etkileycilik kazanmakta ve huzur vermektedirler. Bahçedeki su aksı Hacı Hüseyin Tacir tarafından yaptırılmıştır. Şehirdeki nehri, köşküne kadar getirtmeyi başarmıştır. Buradan da şehrin geneline suyu akıtmıştır (Nader Mirza, 1995).

Şekil 13. Fath Abad Bahçesinin Planı, (Kabir Saber, 2003)

Adl Handanila isimli şahıs, bahçeyi satın almış ve tek katlı olan bu bahçe *Adl* mirasçıları tarafından zamanla genişletilmiş ve şimdiki halini almıştır. Bahçedeki su kemeri, havuz, *Fath Abad köyü* arazilerinin bir kısmı, konut bahçesinin elemanları arasında yer almaktadır. Bahçe ve *Fath Abad konağı*, *Adl Handanila* zamanında, *Hac Abas Ali Terfi* tarafından (yerel mimarlardan biri) yeniden düzenlenmiştir. Konak neme karşı korunmuş, bina bir kat yükseltilmiş, su aksındaki sızıntının önüne geçilmiş, ana su aksı boyunca küçük havuzlar yapılmıştır. 1971 yılında nemi azaltmak amacı ile yeniden bakım ve onarım altına alınmıştır (Kabir Saber, 2003).

Kuzey Azerbaycan'da eğitim amaçlı olarak kullanılan bu bahçe, 1995 yılında *Adl Handanila*'dan

alınmış ve eğitim amacıyla kullanılmaya başlanarak “*Algadir Kültürel Kamp*” olarak ismi değiştirilmiştir. *Fath Abad bahçesi* ve konağı 1999 yılında, Dünya Miras Listesinde yer almıştır. Bahçenin gerçek kimliğini korumak için, gelişme potansiyeli ile kullanıcı değişimi dikate alınmıştır (Niknam Lale ve Zogi 2005).

Fath Abad bahçesi az eğimli neredeyse düz bir alanda yapılmıştır. Bahçenin ana aksı kuzey-güney boyunca konumlanmıştır. Bahçenin ana aksı boyunca farklı yükselti basamaklarına sahip olan bahçe mekânının her yükselti basamağında ve yükselti basamakları arasındaki tasarlanmış merdivenlerin üzerinde, daire formu dört küçük havuz ve dikdörtgen formu büyük havuz bulunmaktadır. Her havuzun ortasında farklı büyüklükte olan bir çeşme yer almıştır. Bahçenin sulaması bu su yolu ile sağlanmaktadır. Havuzlar derinliği açısından ikiye ayrılmıştır (Bani Mesut, 2011). Derin havuz daha çok set ve su kaynağı için kullanılmış olup su aynası etkisi yaratmaktadır. Derinliği az olan havuz bahçenin alt yollarının birleştiği yerde şekillenmiştir. Sulama ve su şebekesi bahçenin ana aksı ile uyum içerisinde tüm bahçeyi dolaşmaktadır. Dereler ise ana ve alt dere olmak üzere iki kategoriye bölünmüştür. Ana dere bahçenin ana arteri gibidir ve suyun bahçede dolaşmasını sağlar (Kabir Saber, 2003).

Ayrıca derenin tabanı ve konutun bulunduğu alan taştan yapılmıştır. Ana ve alt su yolları boyunca ağaçlar dikilmiştir. Böylelikle bahçenin ana yolunda bulunan su çeşmeleri vurgulanmıştır.

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ

Ocak / Şubat / Mart / Nisan 2016 Sayı: 07 Kış İlkbahar

INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF DESIGN AND ARCHITECTURE

January / February / March / April 2016 Issue: 07 Winter Spring

ID:99 K:139

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 9001-2008 Belge No / Document No: 12879 & ISO 14001-2004 Belge No / Document No: 12880)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015 / GE - 17595)

Bunların hepsi İran bahçelerinin karakterlerini yansıtmaktadır (Bani Mesut, 2011). *Fath Abad bahçesinde* eskiden daha çok ağaç bulunmaktaydı. Vibler (1965)'in tasarlamış olduğu haritaya göre bahçenin büyük kısmında karaağaç bulunmaktaydı. Daire şeklindeki havuzun etrafında sekiz adet, dikdörtgen şeklindeki havuzun etrafında ise dört adet karaağaç vardı. Bahçede, mevcut olan binalar ve konak binası (bu binalar ortadan kaybolmuş ama izleri bahçede mevcuttur) vardı. Bu yapıların kuruluş tarzları bahçenin yapısı ile ilgili bilgi sunmaktadır (Sefameneş, 1997).

Birçok İran bahçeleri yüksek duvarlarla çevrilmiştir ve adeta duvar arkasına gizlenmiştir. Bu duvarların arkasından gözüken tek şey ağaçların taçları olmuştur. Genelde kerpiçe yapılan bu duvarlar bahçeyi kumul rüzgârlarından korumaktadır ve bahçenin genel formunu oluşturmaktadır. Duvarlarla çevrili olan *Fath Abad Bahçesi*'ne giriş, bahçenin bulunduğu köyün batı girişinden yapılmaktadır. Bahçenin ana köşküne bu girişten hemen ulaşım sağlanmaktadır (Bani Mesut, 2011).

Fath Abad Konağı, bahçenin ana aksının sonuna yapılmıştır. Bu bina, bahçenin sanat eseri gibidir ve mimarisi Pehlevi döneminde yapılan binaları ifade etmektedir. İran mimarisine bağlı olarak yapılan konağın içi ve dışı simetrik forma sahiptir. Konağın planı Y merkezi şekilde organize edilmiştir. Bahçe konağı, mimarlıkta modern yöntemin temsilcisidir. Bu nedenle tüm yenilikler (hem su elemanlarında hem de süslemelerde) bu konakta yer almıştır (Sefameneş, 1997). Vibler'in

söylemlerine göre, bahçede yapılan yeni konak, tek katlı olan eski konağın yerine yapılmıştır. Fakat bu yeni yapı, eski yapısına göre daha küçük ve sade, 200 metrekare alan üzerinde olup iki katlı olarak inşa edilmiştir (Tebriz Belediyesi, 2002). Bu yapı bir ailenin yaşamını sürdürebilecek tesislere sahiptir. Sonradan eklenmiş olan köşkün ikinci katı, alt kata göre daha yenidir, fakat bu kata uyum içerisinde tasarlanmıştır. Binanın ortasındaki sekizgen formlu tek sütun, binanın içindeki tek süslü obje olup merdivenlerin sonunda yer almıştır (Kabir Saber, 2003). Sıvayla yapılan dekorasyonlar, Yunan mimarlığındaki *Krentin* tarzı ile özel benzerlikler göstermektedir. Köşkün dış cephesi çok basit ve susuz sıva kaplamasıyla yapılmıştır. Binanın kuzey cephe görünümünün, güney görünümüne göre tek farkı, ahşap dört sütunlu olması ve basit sundurmaya sahip olmasıdır. Kuzey cephe görünümü bahçede yer alan büyük havuzun karşısındadır.

SONUÇ

İran'da bahçe sanatı, uzun geçmişi olan bir sanattır ve tüm dönemlerde ve özellikle İslam'dan sonra büyük ilgi görmüştür. İran Bahçe Sanatı, kentlerin genel fiziksel yapısını değiştirmekle kalmadı daha da ötesi bahçeler ve parklar, kentlerin tüm yerleşim birimlerinde yeşil adalar olarak büyük önem kazandı. Kazvin, İsfahan, Tebriz ve ardından Şiraz, Kirman, Tahran ve Yazd kentleri bu sanattan en çok faydalanan kentler olmuştur. Söz konusu kentlerde çok sayıda bahçe inşa edilmiş olup birçokları günümüze dek hala

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ

Ocak / Şubat / Mart / Nisan 2016 Sayı: 07 Kış İlkbahar

INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF DESIGN AND ARCHITECTURE

January / February / March / April 2016 Issue: 07 Winter Spring

ID:99 K:139

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 9001-2008 Belge No / Document No: 12879 & ISO 14001-2004 Belge No / Document No: 12880)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015 / GE - 17595)

ayakta durmaktadır. İran bahçelerinin tasarımı ve yapısı genellikle İslam öncesi bahçe yapımı ve mimarlık tarzı ile İran mimarisinin genel özelliklerini taşımakta ve sonraki yüzyılların mimarlık tarzları olan İslami mimarlık ismiyle anılan üsluplardan ve başka ülkelerin mimarlık ve bahçe yapımı tarzlarından aldığı bazı etkilerin bir karışımı olarak bilinmektedir.

Seyahatnamelere göre, Tebriz'in içinde eskiden birçok bahçenin varlığına değinilmiş ve her tarafın yeşil alanlarla çevrili olduğu ve sokakların ağaçlarla donatıldığı belirtilmektedir. Bu bahçelerin ihtiyaç duyduğu suyun temini için yeraltı sularından faydalanılıyordu. Hatta bazı sokakların isimlendirilmelerinin bulundurdıkları bahçe alanları ile dikilen ve yetiştirilen ağaç türlerine bağlı olarak yapıldığı bilinmekte olup sokak isimlerine ek olarak “*bağ*” ismi eklenmiştir (Semedi, 2005).

Tebriz şehrindeki tarihi bahçelerin genel özellikleri aşağıdaki gibi açıklanmaktadır (Tablo 1);

- Bahçelerin yapısal düzenleri, geometrik-simetrik düzen temelli olup bu düzenin en belirgin elemanı akstır.
- Bahçenin dış sektör (*Biruni*) yapısında, aks önemli eleman sayılmaktadır. Halbuki bahçenin iç sektöründe (*Enderuni*), binalar avlular aracılığıyla birbirine bağlanmışlardır ve bu alan kompozisyonu *Saheb Abad* ve *Kuzey bahçesinde* görülmektedir.
- Bahçelerde bulunan yapılar (köşk, asli bina), güneşten yararlanabilmeleri için genelde güneşe doğru konumlanmaktadır.

- Bahçelerin çoğu, bahçe sahiplerinin özel istekleri doğrultusunda kişiye özel tasarlanmakta ve bu nedenle yüksek duvarlarla çevrelenmişlerdir.
- Bahçelerde suyun işlevsel yönü daha ağır basmakta; su rotasyonu yer çekimi esasında, kaynak yerinden akmakta, daha çok çiftlik ve bahçedeki ağaçların sulaması için kullanılmaktadır. Ayrıca bölgenin soğuk iklimi nedeniyle, bahçelerdeki su rotasyonu İran bahçe usulü gibi olmayıp ana ve alt yollar, su güzergâhları ile uyumsuz bir şekilde tasarlanmışlardır. Eğer uyumlu olmuş olsalardı işlevsel amaç için *Fath Abad Bahçesi* gibi tasarlanmış olacaktı.
- Bitki türleri, özellikle gölgeli ağaçlar (Ak Kavak) yoğunlukla ana yollar boyunca Alle ağacı olarak dikilmiştir. Diğer yandan bölgenin soğuk havası dikkate alınarak tali (alt) ve dar yollarda gölgeli ağaçlar kullanılmamıştır. Çiçek tarhları ve çiçeklikler yoğunlukla ana yolların kenarındaki dar koridor boyunca ve genelde düzensiz olarak dikimi yapılmış, dikimde ise koku ve çiçeklenme dönemleri dikkate alınmıştır. Çiçek saksıları özellikle yaz mevsimlerde taşınabilir eleman olarak havuzun etrafında, merdivenlerde, hatta su yollarının etrafında (örneğin *Fath Abad bahçesinde*) kullanılmıştır ve binanın önündeki manzaranın güzelleşmesini sağlamıştır.

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ

Ocak / Şubat / Mart / Nisan 2016 Sayı: 07 Kış İlkbahar

INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF DESIGN AND ARCHITECTURE

January / February / March / April 2016 Issue: 07 Winter Spring

ID:99 K:139

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 9001-2008 Belge No / Document No: 12879 & ISO 14001-2004 Belge No / Document No: 12880)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015 / GE - 17595)

Tablo 1. Tebriz Şehrindeki Tarihi Bahçelerin Özellikleri
(Pouya Ve Demirel, 2013) (Pouya vd, 2015)

Bahçenin Adı	Kuruluş Yılı	Dönem	Özellikleri
Fath Abad Bahçesi	1256-1335	İlhanlılar Dönemi	<ul style="list-style-type: none">Bahçenin geometrisi İran Bahçe sanatını yansıtıyor.Bahçenin binası dışa dönük ve ana yolun sonunda yapılmıştır.Bitki türleri özellikle gölgeli ağaçlar, ana yolun etrafına dikilmiştir. Ayrıca soğuk hava nedeniyle soğuğa dayanıksız bitkiler, çiçek saksılarında yaz mevsiminde yol kenarlarında kullanılarak soğuk havalarda iç mekana taşınmaktadır.Suyun rotasyonunda yer çekimi kuvvetinden yararlanarak bahçenin sulamasında su değişik şekillerde (sakin ve hareketli) kullanılmıştır.
Saheb Divan Bahçesi	1300-1350	İlhanlılar Dönemi	<ul style="list-style-type: none">Köşkün cephesi ile bahçe arasında, uyum sağlanmıştır.Bu dönemin çarpıcı özelliklerinden biri merdivenin binanın ana ekseninin ortasında konumlanmasıdır.Sütün başlıkları, kapı, pencere biçimleri ve duvar üzerindeki süslü yazılar ve salonlarda süslü cam işlemler, odalardaki freskler ve inanın dekorasyonunda kullanılan motifler atılı mimari ve özellikle Rusya tarzını yansıtmaktadır.<i>Krantin</i> tarzındaki sütunlu balkonlar, bahçede yer almışlardır.Binanın geçmişi Kaçar dönemine kadar dayanmaktadır.
Saheb Abad Bahçesi	1401-1529	Akkoyunlular	<ul style="list-style-type: none">Bahçenin yapısal düzenleri, geometrik düzen temelli olup bu düzenin en belirgin elemanı akştir.Bu bahçe Hükümet- Yerleşim bahçelerinden sayılır.Önemli binaları; Meydan, <i>Haşt Beheşt</i> sarayı, <i>Serder</i> Binası (Giriş binası), İç binası (<i>Haremsera</i> Binası)Bahçe, önceden tasarlanmış plan üzerinden yapılmıştır.

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ

Ocak / Şubat / Mart / Nisan 2016 Sayı: 07 Kış İlkbahar

INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF DESIGN AND ARCHITECTURE

January / February / March / April 2016 Issue: 07 Winter Spring

ID:99 K:139

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 9001-2008 Belge No / Document No: 12879 & ISO 14001-2004 Belge No / Document No: 12880)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015 / GE - 17595)

Kuzey Bahçesi	1401-1529	Akkoyunlular	<ul style="list-style-type: none">Dört bahçeden; Büyük bahçe (elma ve armut bahçesi), Şirin ve Ferhat bahçesi, Badem bahçesi, Güliştan bahçesi oluşmuştur.Bahçenin genel tasarımı İran bahçeleri gibidir ve mekân çeşitliğine rağmen bahçenin asıl tasarımı korunmuştur.Bahçedeki eski bina ile iç kısmın mekânsal çeşitliliği bahçedeki uzun süre yerleşimin varlığını kanıtlamaktadır.Bu bahçede birçok İran bahçelerinde olduğu gibi iki aslı bina (eski bina ve köşk) bulunmaktadır.Bahçedeki ana aksın etrafında birçok gölgeli ağaçlar bulunmaktadır.Suyun rotasyonu İran bahçelerindeki gibi olmayıp ana ve alt yolların tasarımında su güzergâhları göz önüne alınmamıştır.
Sefa Bahçesi	1401-1529	Akkoyunlular	<ul style="list-style-type: none">Bahçe devlet liderlerinin toplanma ve devlet misafirlerinin barınma görevini üstlenmiştir.Bahçenin içindeki yapılar; çardaklar, köşk, hamam ve ahırdan oluşmaktadır.Bahçeye güzel koklu çiçekler ekilmiştir.Bahçenin genel tasarımı dikdörtgen geometrisi hakimdir.
El Gölü Bahçesi	1736-1796	Safaviye ve Kaçar	<ul style="list-style-type: none">Bahçe yapımında, düzen ve hiyerarşi esastır.Bahçenin genel tasarımı kare ve dikdörtgen geometri vardır.Ana yollarda görme algılama üstünlüğü vardır.Suyun sergilenmesi farklı şekillerde tasarlanmıştır.Bahçe, duvar ile sınırlandırılmamış ve mahremiyete önem verilmemiştir.Bahçenin tasarımında düz çizgiler kullanmıştır.İç bina ve <i>Serder</i> binası yapılmamıştır.Ana yolların etrafında yoğun ve gölgeli ağaçlar kullanılmıştır.Çeşitli meyve ağaçları ve süs bitkileri dikilmiştir.

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ
Ocak / Şubat / Mart / Nisan 2016 Sayı: 07 Kış İlkbahar
INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF DESIGN AND ARCHITECTURE
January / February / March / April 2016 Issue: 07 Winter Spring
ID:99 K:139

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 9001-2008 Belge No / Document No: 12879 & ISO 14001-2004 Belge No / Document No: 12880)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015 / GE - 17595)

Amir Kabir Bahçesi	1796-1925	Kaçarlar Dönemi	<ul style="list-style-type: none"> Bahçede yer alan köşk planında köşkün simetrik bir forma sahip olduğu bilinmektedir. Köşkün ana malzemesi kerpiçtendir. Ön cephesinde tuğla kaplaması bulunmaktadır. Bahçede yer alan bu köşkün bahçeye göre önemi daha yüksektir. Bahçenin ortasında yer alan ve çevresi açık olan bina dışa dönük olarak yapılmıştır. Bahçenin içinde sulama sisteminin bulunması, bahçenin ve köşkün önceden tasarlandığını göstermektedir.
--------------------	-----------	-----------------	--

KAYNAKÇA

ADİB ALMOLK, A., (1970). Dafeolgurur, Harezmi, Tahran

BANİ MESUT, A., (2004). Saheb Abad Bahçesi ve Meydanı, Bag-ı Nazar Dergisi, 21

BANİ MESUT, A., (2004). Fath Abad Bahçesi, Kültür ve Mimarlık Dergisi, 21

BANİ MESUT, A., (2006). Kaçar Dönemindeki Tarihi Belgelere Göre Tebriz Kuzey

BANİ MESUT, A., (2011). Tebriz'in Tarihi Bahçeleri, Kültürel Araştırma Bürosu, Tahran

BELEDİYE, T., (2002). Tebriz'in Eski ve Tarihi Mahalleleri, Furuzeş Matbaacılık, Tebriz

CEVADİ, S., (1971). Tebriz ve Çevresi, Endişe Matbaacılık, Tebriz.

EİSEVİ, Ç., (1983). Kaçar Dönemi'nde Tebriz'in İktisadi Tarihi, Çevirmen: Ajend. Y., Gosterde Yayını, Tahran

FELLİ EBN DARYUŞ, M., (1980). Oliyae Çelbi Seyahatnamesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, 11, Tebriz

HAAMAÇI, B., (1991). Doğu Azerbaycan'ın Kültürü, Suruş Yayınevi, Tahran

HAAMAÇI, B., (2002). Tebriz'in Eski ve Tarihi Sokakları, Üçüncü Bölge Belediyesi, Tebriz Belediyesinin Halkla İlişkiler Yayını, Tebriz

HANSARI, M., MOGTADER, M., YAVERİ, M., (2004). İran Bahçesi; Cennet Yansıması, Kültürel Miras ve Turizm Dairesi, Tahran

KARENG, E., 1995. Azerbaycan'ın Eski Eserleri, Rasti-No Yayınevi, C:1 , Tahran

KABİR SABER, M., 2003. Tebriz Fath Abad Bahçesi'nde Tasarım ve Doğa Dengesi, Gülistan

KODAL G., DEMİREL Ö., 2014, Trabzon Kenti Ortahisar Bölgesi Tarihi Aksının Kent Kimlik Bileşenleri Açısından Değerlendirilmesi, Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi, Sayı: 01 Cilt: 01 İlkbahar Dönemi, ID:21 K:20.Honer Derneği, 11

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ
Ocak / Şubat / Mart / Nisan 2016 Sayı: 07 Kış İlkbahar
INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF DESIGN AND ARCHITECTURE
January / February / March / April 2016 Issue: 07 Winter Spring
ID:99 K:139

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 9001-2008 Belge No / Document No: 12879 & ISO 14001-2004 Belge No / Document No: 12880)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015 / GE - 17595)

- KARENG, E., (1995).** Azerbaycan'ın Eski Eserleri, Rasti-No Yayınevi, C:1 , Tahran
- MEHRYAR, M., (1999).** Kaçar Döneminde İran Şehirlerinin Görsel Belgeleri, Kültürel Miras Dairesi, Tahran
- METRAKÇI, N., (2002).** Beyan-ı Menazel, Çevirmen: Reisnia. R., Kültürel Miras Dairesi, Tahran
- MOSTUFİ, H., (2002).** Nezhat-Olgulub, Bugünkü Hadis Yayınevi, Kazvin
- NADER MİRZA, G., (1995).** Tebriz Darrossaltane'in Coğrafi ve Tarihi, Düzeltme: Tebatebai G., Sütüde, Tebriz
- NİKNAM LALE, E., ve ZOGİ. F., (2005).** Tarih Boyunca Tebriz, Sahand Matbaacılık, Tebriz
- PİRNIYA, M., (1994).** İran Mimarisinin Yöntem Tanıması, Düzeltme: Mimariyan. G., Pejuhende Yayınları, Tahran
- POUYA, S., (2012).** Tebriz Bahçelerinin İran Bahçe Sanatındaki Yerinin Araştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı
- POUYA, S., DEMİREL, Ö., POUYA, S., (2015).** Historical gardens at risk of the destruction by visitors, case study of El-Goli garden (Iran), Journal of Landscape Research. Published online: 27 Jan 2015. Talor& Francis. Volume 40, Issue 7, October 2015, pages 875-883
- POUYA, S., DEMİREL, Ö., (2013).** “El Goli Historical Gardenin Tabriz City”, International Caucasian Forestry Symposium, 24-26, Artvin Turkey
- POUYA, S., DEMİREL, Ö., ÇİÇEK KURDOĞLU, B., POUYA, S., (2015).** “An Examination of Tabriz Gardens in Iranian Garden Art” Journal of Landscape Research, Volume 40, Issue 2, February 2015, pages 247-260
- SEFAMENEŞ, K., (1997).** Tebriz Şehrinin Fiziksel Yapısı ve Son İki Yüzyıldaki Gelişimi, Göfteği Dergisi, Tebriz, 18, 18-34
- SEMEDİ, L., (2005).** Tebriz Şehrinin Yeşil Alanlarının Araştırılması, Lisans Tezi, Tebriz Üniversitesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Tebriz
- SULTANZADE, H., (1998).** İran Mimarisinde Tebriz Güçlü Tuğla, Kültürel Araştırmalar Bürosu, Tahran
- TEBRİZ BELEDİYESİ, (2002).** Tebriz Şehrinin Eski ve Tarihi Haritaları, Furuzesh Matbaacılık, Tebriz
- Tebriz Kültürel Miras Bürosu, (2011).** Fen Bilimleri Odası, Tebriz
- VERJAVAND, P., (1994).** İslam Temel Ansiklopedisi, 2. Baskı, Tahran
- VİBLER, D., (1965).** İran Bahçeleri ve Köşkleri, Çeviri: Mihendoht. M., Seba Neşr ve Kitap Çeviri Şirketi, Tahran

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ

Ocak / Şubat / Mart / Nisan 2016 Sayı: 07 Kış İlkbahar

INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF DESIGN AND ARCHITECTURE

January / February / March / April 2016 Issue: 07 Winter Spring

ID:99 K:139

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 9001-2008 Belge No / Document No: 12879 & ISO 14001-2004 Belge No / Document No: 12880)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015 / GE - 17595)

EXTENDED ABSTRACT

The design and construction of gardens have long been considered an art in various parts of the world. In Iran, the art of gardening has a long past and has been regarded as an important art throughout its history, especially the Islamic period (Gayoomi Bidhendi, 1999). According to Greek historians, about 3000 years ago, there were gardens designed around most Iranian houses, which were called ‘perdis’. In Iranian gardens, which usually belonged to the palaces, the gradually ascending terraces are interconnected by steps. There were many sculptures in the gardens of the palace (Pouya, 2012). Samples of the art of gardening in Iran can be seen on the pictures and motifs on earthenware vases, and the following are often drawn on these models: a tree of life that surrounds a pool, four gardens formed by two axes that meet each other, and a pool in the middle of each garden. This four-modelled structure came to be used as a standard of Iranian gardens and is called ‘chahr bagh’ (lit., four gardens) in Persian. Tabriz, Isfahan, Kazvin and then Tehran, Shiraz, Kerman and Yazd became the cities that mostly developed the art. In these cities, a great number of gardens were built, some of which still exist (Samadi, 2005). After the capital, Tehran, Tabriz is the second largest city. The history of gardening in Tabriz goes back as far as to the times when the first construction was made in the city. According to what has been written by tourists and travellers as well as the available documents, the city was said to have been surrounded by gardens and farmlands (Mahmoudi, 2010). To determine the differences and similarities between the historic gardens in various parts of Iran, built as different examples of the Iranian art of gardening and completed according to different climates, this study is mainly aimed at examining the importance of these historic gardens for the art of Iranian gardening. Tabriz geographically due to the altitude of 1,700 meters compared to other cities in Iran has different climates. This study was carried out in order to determine the place of historical gardens in Tabriz City within Iranian garden art. According to the travel books, there were many gardens and green fields in Tabriz, where the streets were surrounded by trees. It was called ‘the green zone’ by tourists. When the maps belonging to the Qajar era are examined, it can be seen clearly that there are countless gardens inside and outside of the city. The Qajar dynasty was founded in Iran Kovanlılar of the Beylic of Qajar, which comprised mainly Azerbaijan Turks, and ruled between 1769 and 1925. The kingdom of Qajar promoted the development of Tehran. Till

MTD

www.mtddergisi.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ TASARIM VE MİMARLIK DERGİSİ

Ocak / Şubat / Mart / Nisan 2016 Sayı: 07 Kış İlkbahar

INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL OF DESIGN AND ARCHITECTURE

January / February / March / April 2016 Issue: 07 Winter Spring

ID:99 K:139

ISSN Print: 2148-8142 Online: 2148-4880

(ISO 9001-2008 Belge No / Document No: 12879 & ISO 14001-2004 Belge No / Document No: 12880)

(Marka Patent No / Trademark)

(2015/04018 – 2015 / GE - 17595)

then, there was nothing in the city except large gardens. Some gardens were constructed by Fath Ali Qajar and his successors on the foothills of the Alborz Mountains, which were followed by the construction of a summer palace. The Qajar dynasty constructed gardens in many parts of Iran. In the study, information was provided on historical gardens of Tabriz city which have not reached the present day such as ‘Saheb Abad’ Garden, ‘North’ Garden, ‘Sefa’ Gerdan, ‘Amir Kabir’ Garden, and ‘Saheb Divan’ Garden and four historical maps belonging to the Kaçar Period of Tabriz city were used. In addition, in the historic gardens, natural elements (water, vegetation, topography etc.), artificial elements (main buildings and prefabricated buildings) and their interrelated structures which formed by the merger were examined. According to the travel books, there were many gardens and green fields in Tabriz, where the streets were surrounded by trees. It was called ‘the green zone’ by tourists. When the maps belonging to the Qajar era are examined, it can be seen clearly that there are countless gardens inside and outside of the city .The Historical Gardens of Tabriz. When the maps belonging to the Qajar era are closely examined, it can be seen that a few gardens have survived from the past. Of the most important seven gardens in Tabriz, only the Garden of El-Goli and Fath Abad have survived, which were selected in the study because they were constructed in accordance with the fundamental principles of the art of Iranian gardening.